

ПРАВОВА СИСТЕМА І ДЕРЖАВА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КАТЕГОРІЙ

Лук'янов Д. В.

*Національна академія правових наук України
м. Харків, Україна*

У статті простежено взаємозв'язок категорій «правова система» і «держава», що надало можливість запропонувати класифікацію правових систем на національні та наднаціональні. До складу національних правових систем можуть входити субнаціональні правові системи, серед ознак яких – створення і існування в межах держави; несамотійне значення і функціонування тільки в контакт з національною системою. До наднаціональних правових систем віднесено міждержавні системи та релігійні правові системи, загальним ознакою яких виступає вихід їх дії за межі держави як політико-територіальної організації.

Ключові слова: правова система, рівні правових систем, класифікація правових систем, субнаціональні системи, наднаціональні системи.

Вступ. Звернення юридичною наукою до такої теоретичної конструкції, як правова система, стало закономірним результатом накопиченого досвіду дослідження різних аспектів формування і реалізації права, виникнення необхідності охопити в єдиній узгодженій характеристиці усі взаємопов'язані правові явища, що дозволяє системно розкрити їх внутрішні і зовнішні відносини. Одне із завдань, яке стоїть на цьому шляху, – вирішити питання про те, чи завжди існування правової системи знаходиться в необхідному зв'язку із державою, чи все ж її функціонування може виходити за межі такої політико-територіальної організації.

Незважаючи на значні напрацювання в дослідженні правових систем сучасності, багато аспектів їх сутності, видів, закономірностей функціонування та взаємодії ще недостатньо досліджені. Серед них – питання про види існуючих у світі правових систем, критерії їх розмежування. У цьому зв'язку не можна не згадати вислів Р. Род'єра, що вже став хрестоматійним: «Класифікацій існує майже стільки ж, скільки і компаративістів» [1, с. 27]. Американський компаративіст К. Осакве дійшов до цілком справедливого висновку про те, що у порівняльному правознавстві виокремлюють три напрями порівняння: інститути, цілі й рівні [2, с. 56; 3, с. 244]. Якщо прийняти цю тезу за задану систему координат, то слід зазначити, що метою даної статті виступає характеристика правових систем у межах останнього із названих напрямів порівняння, тобто в основу порівняння покладено такий критерій, як рівень правової системи.

Основні положення. В юридичній науці досить поширеною є характеристика правової системи як комплексного явища соціальної реальності, що представляє собою сукупність праворозуміння в даний історичний період, системи права і законодав-

ства, правових інститутів, механізму реалізації права, правосвідомості та правової культури суспільства [4, с. 24]. Отже, йдеться про такі складові правової системи, як нормативно-правова сфера, що характеризує особливості зовнішньої та внутрішньої будови права; діяльнісна (або функціональна) сфера, яка визначає особливості правотворчості, правозастосування та тлумачення права, і, нарешті, ідеологічна сфера, що включає правову ідеологію і правову культуру суспільства [5, с. 131].

Але при цьому правова система традиційно у переважній більшості наукових досліджень та навчальних публікацій продовжує розглядатися в контексті зв'язку із державою як основним носієм публічної влади [6, с. 4]. Прихильники подібного підходу наполягають на тому, що саме «національно-державний критерій» є системоутворюючою ознакою для виділення будь-якої правової системи.

Як видається, на сьогоднішній день цілком очевидно є необхідність подолання наявного в юридичній науці одностороннього підходу до правової системи, який пов'язує її прояви лише з державою, що, безперечно, слід визнати деяким спрощенням [7, с. 6]. Однак навіть у тих наукових роботах, в яких автори визнають таку необхідність, в основу пропонувані класифікацій береться критерій наявності або відсутності зв'язку (або ступеня його прояву) правової системи не з державою, але з державними утвореннями [8, с. 64].

Як було зазначено вище, в окремих державах одночасно може існувати кілька правових систем, які одночасно із цим мають ознаками самостійної правової системи. Такі правові системи, що мають назву субнаціональних, перебувають у нерозривному зв'язку із національною правовою системою, але не збігаються з нею. Ознаками субнаціональної правової системи можна назвати такі: (1) створення і існування в межах національної правової системи; (2) несамотійне значення і функціонування тільки в контакті з національною системою, складовою частиною якої вона виступає; (3) підлеглий по відношенню до національної системи характер; (4) певна ступінь автономності в регулюванні суспільних відносин по відношенню до національного рівня правового регулювання; (5) можливість побудови на інших типах права ніж національна система.

Особливо гостро питання про статус таких правових утворень стоїть у федеративних державах. Ускладнення національної правової системи, формування в її рамках автономних регіональних правових систем, як правило, є наслідком складних історичних процесів становлення та розвитку відповідної федеративної держави. У такому випадку існування регіональної правової системи, що відрізняється специфікою як нормативної основи (законодавства), так і особливостями правозастосовчої практики та правової ідеології, є однією з неминучих поступок, що роблять можливим як створення федеративної держави, так і збереження державної єдності в цілому [9, с. 37]. Приклад субнаціональної правової системи – правова система штату Луїзіана США, «острів цивільного права в морі загального права» [10, с. 2]. Історично це пов'язано із тим, що англійські колоністи привезли до колоній загальне право Англії, перші 13 штатів прийняли загальне право, інші штати пішли за їх прикладом, вступаючи до Союзу. Однак Луїзіана зберегла цивільне право, яке діяло на той час, коли Франція уступила цю територію Англії [11, с. 67]. Сьогодні Луїзіана – територія кодифікованого права [12, с. 25].

Втім, субнаціональні правові системи не слід вважати прерогативою держав з федеративним устроєм. Так, наприклад, загальновизнаним фактом є наявність правової системи Фарерських островів, що є самокерованою територією у складі Данії, щодо якої діє принцип обов'язковості підтвердження юридичної сили нормативних правових актів Данії парламентом Фарерських островів [13, с. 21]. Як приклад правових систем, які нами умовно названі субнаціональними, наводяться також суспільства, на окремих територіях яких діє система звичайного права (наприклад, адат в Малайзії), часто змішуючись з релігійними нормами [14, с. 50; 15, с. 1037].

Але цим природа правових систем не вичерпується. Крім національних та функціонуючих в їх межах субнаціональних правових систем, існують також правові системи, дія яких виходить за межі території однієї держави. У силу такої їх специфіки вони можуть бути названі наднаціональними. Серед наднаціональних правових систем в першу чергу повинні бути названі так звані міждержавні правові системи, які утворюються окремими державами згідно з укладеними міжнародними угодами [16]. Прикладом такої системи є правова система Європейського Союзу, для якої характерні власні структура і джерела права, форми правотворчості і правозастосування, специфічні механізми захисту юридичних норм від можливих порушень [17], правова система Ради Європи тощо. Для позначення правової системи Євросоюзу деякими вченими запропоновано термін «надінтегрована правова система» [18] або навіть «супернаціональна правова система» [19].

Підкреслимо, що термін «наднаціональний» у запропонованому нами контексті використовується в широкому значенні, що передбачає необмеженість політико-територіальним простором держави. Можна зустріти роботи, в яких термін «наднаціональність» розуміють як орієнтацію інтеграції на федерацію. У цьому зв'язку окремі вчені навіть вказують на необхідність розмежування наднаціональних (тобто тих, що володіють високим ступенем інтегрованості і мають пріоритет перед національними системами) і міжнародних правових систем. Такий підхід жодною мірою не заперечує можливості більш детальної класифікації як національних, так і наднаціональних правових систем, які б у тому числі дозволили розкрити специфіку такої наднаціональної правової системи, як правова система Європейського Союзу.

Підставою для того, щоб правову систему Євросоюзу (як і будь-яке інше правове утворення) було включено до числа міждержавних правових систем, вона має відповідати таким ознакам: (1) утворення декількома державами на підставі наявної міжнародної правоздатності; (2) поширення дії на соціальні системи держав-учасниць; (3) створення на підставі установчого договору, який визначає основні параметри правової системи; (4) функціонування в межах системи наднаціональних органів, які можуть наділятися компетенцією правотворчості, правозастосування, правосуддя; (5) у нормативну основу системи можуть входити також нові джерела права, прийняті наднаціональними органами; (6) наявність субординаційних зв'язків із національними системами держав-учасниць та інших держав.

Окремим правовим феноменом є існування релігійних правових систем, які також мають наднаціональний характер і велику специфіку, що значною мірою залишається малодослідженою в сучасній правовій науці [20]. Їх спеціальні ознаки: (1) нерозривний зв'язок із релігією (кожна правова система, що входить до цієї правової сім'ї, є

частиною певної релігії – ісламу, індуїзму, іудаїзму, християнства); (2) відношення до права як до результату божественного відкриття, а не як до результату раціональної діяльності людини або держави; (3) персональний характер дії права (засноване на релігії право поширює свою дію не на певну територію, а на конкретну релігійну громаду, тобто діє індивідуально; це одна із принципових відмінностей релігійних систем права від національних, що поширюють свою дію за територіальною ознакою на всіх осіб в межах кордонів держави і екстериторіальною – на своїх громадян за межами держави. Релігійні правові системи поширюють свою дію тільки на осіб, які сповідують певну релігію, незалежно від того, на якій території вони проживають); (4) визнання соціальної цінності права; (5) невизнання принципу формальної рівності прав людини.

Висновки. Таким чином, на підставі викладеного, можна стверджувати, що на правовій мапі сучасного світу необхідно розрізняти національні (до складу яких можуть входити субнаціональні) і наднаціональні (міжнародні та релігійні) правові системи, які співіснують і конкурують між собою.

Список літератури:

1. Rodire R. Introduction au droit compare / R. Rodire. – P. : Precis Dalloz, 1979. – 161 p.
2. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части / К. Осаке. – [2-е изд., перераб. и доп]. – М. : Дело, 2002. – 464 с.
3. Захарова М. В. Российская правовая система: проблемы идентификации и развития / М. В. Захарова // Lex Russica = Русский закон. – 2008. – Т. LXVII. – № 2. – С. 243 – 259.
4. Волошин Ю. О. Феномен конституціоналізації міжнародного правопорядку на сучасному етапі міждержавної інтеграції. / Ю. О. Волошин // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право, 2011. – Вип. 1. – С. 20 – 30.
5. Личичан О. П. Правовые системы субъектов федерации: Российская Федерация и Германия / О. П. Личичан // Сибирский юридический вестник – 2011. – № 4. – С. 130 – 132.
6. Оксамытний В. В. Оксамытний В. В. Правовые системы современного мира: проблемы идентификации: открытая лекция / В. В. Оксамытний. – Киев, Москва, Симферополь: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Изд-во «Логос», 2008. – Вып. 10. – 36 с.
7. Марченко М. Н. Правовые системы современного мира / М. Н. Марченко. – М. : Зерцало-М, 2008. – 394 с.
8. Мукиенко И. Н. Многообразие и специфика современных правовых систем // Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.01. – Москва, 2008. – 161 с.
9. Личичан О.П. К вопросу о правовых системах субъектов Канадской Федерации // Академический юридический журнал. – 2011. – № 2 (44). – С. 37 – 41.
10. Zekoll J. The Louisiana Private-Law System: The Best of Both Worlds // EUR. & CIV. L. F. – 1995. – № 10. – P. 1, 2.
11. Post C. Gordon. An introduction to the Law. – N.J.: Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963. – 185 p.
12. Маркова-Мурашова С. А. Смешанные правовые системы. // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2006. – № 1 (29). – С. 24 – 31.
13. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
14. Social and Community Paediatrics: Caring for the Rural and Urban Poor. Book 2. Chapter 3: Demographic and Socio-economic Characteristics of Developing Countries. – P. 50 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/tropej/online/chapter%201_community%20and%20social.pdf.
15. Личичан О. П. Региональная правовая система и правовая система Российской Федерации // Lex Russica = Русский закон. – 2008. – Т. LXVII. – № 5. – С. 1036 – 1047.
16. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України: Теоретичні аспекти / Л. А. Луць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 303 с.

17. Богачова Л. Л. Система Європейського та національного права // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tipp/2012_1/Vogachov.pdf.

18. Герасіна Л.М. Політичні дискусії та колізії процесу євроінтеграції: позиції експертів, еліт і «груп інтересів» // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – Випуск 18. – С. 24 – 32.

19. Pollicino Oreste. The New Relationship between National and the European Courts after the Enlargement of Europe: Towards a Unitary Theory of Jurisprudential Supranational Law? // Yearbook of European aw. – 2010. – № 29 (1). – P. 65 – 111.

20. Хашматулла, Б. Ісламські традиції права: монографія / Бехруз Хашматулла. – Одеса: Юрид. л-ра, 2006. – 296 с.

Лук'янов Д. В. Правовая система и государство: взаимосвязь категорий / Д. В. Лук'янов // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 1. – С. 91 – 96.

В статье предложена классификация правовых систем на национальные и наднациональные. В состав национальных правовых систем могут входить субнациональные правовые системы, среди признаков которых – создание и существование в пределах национальной правовой системы; несамостоятельное значение и функционирование только в контакте с национальной системой и др. К наднациональным правовым системам относятся межгосударственные системы и религиозные правовые системы, общим признаком которых выступает выход их действия за пределы государства как политико-территориальной организации.

Ключевые слова: правовая система, уровни правовых систем, классификация правовых систем, субнациональные системы, наднациональные системы.

LEGAL SYSTEM AND THE STATE: RELATIONSHIP CATEGORIES

Lukyanov D. V.

National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

The paper proposed a classification of legal systems to national and supranational. The composition of the national legal systems may include sub-national legal systems. Their signs are: (1) the creation and existence within the national legal system, (2) non-self-importance and functioning only in contact with the national system, part of which it stands, and (3) subordinate in relation to the national character and (4) a certain degree of autonomy in regulating social relations in relation to national regulation, (5) the possibility of building on other types of law than the national system.

The supranational legal systems are inter-state system and the religious legal systems, the common feature that stands out their activities outside the state as a political and territorial organization.

The criteria of inter-state system are: (1) the formation of several states on the basis of existing international legal capacity, (2) the extension of the social systems of the States Parties, and (3) establishment on the basis of the Memorandum, which defines the basic parameters of the legal system, (4) operation within the system of supranational bodies vested with jurisdiction may lawmaking, law enforcement, justice, (5) the normative basis of the system may also include new sources of law adopted by supranational bodies, (6) the presence of subordinated bonds of national systems of member states and other states.

Signs of religious legal family: (1) inextricably linked with religion (every legal system, which is part of the legal family, is part of a religion - Islam, Hinduism, Judaism, Christianity), (2) relating to the rights as a result of divine discoveries, and not as a result of rational human activity or state, (3) the personal nature of law (based on religious law extends its effect not on an area and a specific religious community, that is, acting individually, is one of fundamental differences of religious rights of national, which extended to a territorial basis to all persons within the borders of the state and extraterritorial - by their nationals outside the country. Religious systems of law extend their action only to persons professing a particular religion, whether the territory in which they reside) and (4) recognition of the social value of law, (5) recognition of the principle of formal equality rights.

Key words: legal system, levels of legal systems, classification of legal systems, subnational systems, supranational system.

Spisok literaturi:

1. Rodire R. Introduction au droit compare / R. Rodire. – P. : Precis Dalloz, 1979. – 161 r.
2. Osakve K. Sravnitelnoe pravovedenie v shemah: Obschaya i Osobennaya chasti / K. Osakve. – [2-e izd., pererab. i dop]. – M. : Delo, 2002. – 464 s.
3. Zaharova M. V. Rossiyskaya pravovaya sistema: problemy identifikatsii i razvitiya / M. V. Zaharova // Lex Russica = Russkiy zakon. – 2008. – T. LXVII. – № 2. – S. 243 – 259.
4. Voloshin Yu. O. Fenomen konstitutsionalizatsiyi mizhnarodnogo pravoporyadku na suchasnomu etapi mizhderzhavnoyi integratsiyi. / Yu. O. Voloshin // Visnik Mariupolskogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Pravo, 2011. – Vip. 1. – S. 20 – 30.
5. Lichichan O. P. Pravovyye sistemyi sub'ektov federatsii: Rossiyskaya Federatsiya i Germaniya / O. P. Lichichan // Sibirskiy yuridicheskiy vestnik – 2011. – № 4. – S. 130 – 132.
6. Oksamyitnyiy V. V. Oksamyitnyiy V. V. Pravovyye sistemyi sovremennogo mira: problemy identifikatsii : otkryitaya lektsiya / V. V. Oksamyitnyiy. – Kiev, Moskva, Simferopol: In-t gosudarstva i prava im. V. M. Koretskogo NAN Ukrainyi, Izd-vo «Logos», 2008. – Vyip. 10. – 36 s.
7. Marchenko M. N. Pravovyye sistemyi sovremennogo mira / M. N. Marchenko. – M. : Zertsalo-M, 2008. – 394 s.
8. Mukienko I. N. Mnogoobrazie i spetsifika sovremennyih pravovyih sistem // Dissertatsiya na soiskanie uchennoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk: 12.00.01. – Moskva, 2008. – 161 s.
9. Lichichan O.P. K voprosu o pravovyih sistemah sub'ektov Kanadskoy Federatsii // Akademicheskiy yuridicheskiy zhurnal. – 2011. – № 2 (44). – S. 37 – 41.
10. Zekoll J. The Louisiana Private-Law System: The Best of Both Worlds // EUR. & CIV. L. F. – 1995. – № 10. – P. 1, 2.
11. Post C. Gordon. An introduction to the Law. – N.J.: Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963. – 185 p.
12. Markova-Murashova S. A. Smeshannyye pravovyye sistemyi. // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. – 2006. – № 1 (29). – S. 24 – 31.
13. David R., Zhoffre-Spinozi K. Osnovnyie pravovyye sistemyi sovremennosti. Per. s fr. V.A. Tumanova. – M.: Mezhdunar. otnosheniya, 1999. – 400 s.
14. Social and Community Paediatrics: Caring for the Rural and Urban Poor. Book 2. Chapter 3: Demographic and Socio-economic Characteristics of Developing Countries. – R. 50 // [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/tropej/online/chapter_1_community_and_social.pdf.
15. Lichichan O. P. Regionalnaya pravovaya sistema i pravovaya sistema Rossiyskoy Federatsii // Lex Russica = Russkiy zakon. – 2008. – T. LXVII. – № 5. – S. 1036 – 1047.
16. Luts, L. A. Evropeyski mizhderzhavni pravovi sistemi ta problemi Integratsiyi z nimi pravovoyi sistemi Ukraini: Teoretichni aspekti / L. A. Luts. – K. : In-t derzhavi i prava im. V. M. Koretskogo NAN Ukraini, 2003. – 303 s.
17. Bogachova L. L. Sistema Evropeyskogo ta natsionalnogo prava // [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tipp/2012_1/Bogachov.pdf.
18. Gerasina L.M. Politichni diskusiyi ta koliziyi protsesu Evrointegratsiyi: pozitsiyi ekspertiv, elit i «grup interesiv» // Derzhavne budivnitstvo ta mistseve samovryaduvannya. – 2009. – Vipusk 18. – S. 24 – 32.
19. Pollicino Oreste. The New Relationship between National and the European Courts after the Enlargement of Europe: Towards a Unitary Theory of Jurisprudential Supranational Law? // Yearbook of European aw. – 2010. – № 29 (1). – R. 65 – 111.
20. Hashmatulla, B. Islamski traditsiyi prava: monografiya / Behruz Hashmatulla. – Odesa : Yurid. l-ra, 2006. – 296 s.